

PÉTERVÁRI ZSOLT (1983) Veszprém

I. helyezett

PÉTERVÁRI ZSOLT

Európa szíve és keserű hátszaga

Avagy a rendszerváltozást követő évtizedek szépirodalmi Európa-képe

ELŐSZÓ

A bő másfél évszázados mélységű hazai kulturális gyökéretből táplálkozó két versengő szépirodalmi Európa-narratívából szubjektíven kiemelt, alább feltáruló alkotások a rendszerváltozást követő magyar esszéirodalom népnemzeti és urbánus ágát reprezentáló legkarakterisztikusabb írások; hiteles életutak és megkerülhetetlen életművek szerves részei.

Jelen esszének nem célja számba venni az önmagát ciklikusan újratermelő népi–urbánus küzdelem stációit, képviselőit, kiváltó okait. Az egyes korszakok miliójét megragadó feldolgozott művek érzékletesen láttatják múlt század végi és kortárs irodalmunk Európa-képének formálódását. Az alábbi sorok írója korábban publikált ugyan esszéket a térségi és hazai Európa-tudat formálódásáról, valamint a magyar modernizációs pálya történetéről,¹ azonban a témakör megkerülhetetlen irodalmi aspektusait ezen írásaiban elsősorban terjedelmi okok miatt nem érintette. A jelenkori magyar irodalom szélsőértékeit bemutató alábbi esszé a versengő szépirodalmi Európa-narratívák kapcsán arra fókuszál, miként hatott ezen irányzatokra az ország felzárkózásának a rendszerváltozást követően egyre tagadhatatlanabbá váló nehézsége.

A fenti tematika mentén kiválasztott szerzők és esszéik: Konrád György: *Mire jó Európa?*,² *Európa és a nemzetállamok*,³ Fekete Gyula: *Európa! S.O.S.!*,⁴ Csurka István: *Keserű hátszaga I–II.*⁵

AZ UTOLSÓ NÉPVEZÉR ÍRÓNK EURÓPA-SZKEPTICIZMUSA

A rendszerváltozást megelőzően sorra születő Csurka-drámák karaktereiből évtizedeken át visszatükröződő fővárosi urbánus milió alapján kevesen gondolhatták volna, hogy a művészkávéházi bohémvilágot és a lóversenyt behatóan ismerő drámaíró önmagát a népi írók örököseként fogja valaha is aposztrofálni. A népnemzeti irányzat faluromantikáját, tradicionalizmusát és Erdély-kultuszát váratlanul felvállaló, a rendszerváltáskor már évtizedek óta közismert nagykörúti színműíró első közéleti szerepvállalásai emiatt talán mesterkéltnek hathattak a nagyközönség számára, a kilencvenes évek elejére mégis hiteles Szabó Dezső-féle népvezér íróalkattá lényegülhetett át a közélet színe előtt.

Ezen átfarmálódás szimbolikus pillanata, mikor Csurka a korabeli hazai irodalmi fősodor idealisztikus Nyugat-képével ellentétes nézetrendszert hirdet meg az 1992 decemberében *Keserű hátszaga* címmel közreadott esszéjében. A népi írók körében a Horthy-érától kezdődően előszeretettel alkalmazott szociográfia stílusjegyeit is magán viselő írás az első átfogó igényű és koherens Európa-szkeptikus szépirodalmi teljesítmény a rendszerváltozás utáni Magyarországon. Miután e Csurka-írás a magyarság Európához fűződő értékvilágát máig a legplasztikusabban megragadni képes műalkotás, így jelen esszé szerkezeti gerincét alkotja bemutatásakor.

A *Kortárs* folyóirat 2017 tavaszán *Európa, Európa...* címmel esszépályázatot hirdetett, amelynek témája a rendszerváltás utáni irodalmunk Európa-képének alakulása volt. A következő oldalakon a pályázat díjnyertes írásait olvashatják.

A kilencvenes évtized első felének hazai közéletében elsöprő erejű konszenzus élt az európai integráció egyoldalúan pozitív megítélése tekintetében, amihez a szellemi élet fősodra több-kevesebb őszinteséggel egyoldalúan igazodott. Éppen ezen igazodási kényszert nyíltan elutasító jellege miatt gyakorolt nagy hatást a *Keserű hátság* az irodalmon túli értelmiségi diskurzusra. Az egysíkú Nyugat-orientáltsággal tudatosan szembeállított Európa-kritika megdöbbenően nyílt stílusa révén elérte célját: a hazai közgondolkodás szépirodalmon keresztüli felrázását.

A Nyírtassi Állami Gazdaság és az annak agrártermékeit évtizedeken át feldolgozó Debreceni Konzervgyár (DEKO) privatizációja és csődje adja az esszé alaptörténetét: a szerző szemszögéből nézvést a nyírségi-hajdúsági élelmiszer-gazdasági vertikumot egykor meghatározó nagyvállalati konglomerátum az államszocialista időszakban pozíciót szerző korrupció vállalati vezetés, a bennfentes privatizációs gyakorlat, valamint az átláthatatlan érdekháló vezérelte hazai bankvilág együttes áldozata.

A szovjet megszállók ereje folytán hazánkra kényszerített szocialista évtizedeket a török megszállás másfél évszázadával párhuzamba állító Csurka itt fejezi ki elsőként nyíltan, hogy az általa keleties államkapitalizmusként jellemzett szocializmust megkoplaló, a kultúrájától és termőföldjétől megfosztott Nyírtasst a rendszerváltás során egy hasonló jellegű megszálló erő szorongatja a privatizáció és a bankhitelek formájában: a nyugat-európai piaci kapitalizmus. Csurka értelmezésében a magyar viszonyoktól idegen két európai rendszer (mármint a virulens piaci-kapitalista és a bukott államkapitalista-szocialista) valójában egyazon rezsim két megvalósulási ága: „Most már Európa [elitje] sem érti [...] Európa problémáit, eddig csak Amerika nem értette. Nehéz lesz eltakarítani, hogy nincs és nem is volt két világrendszer, hanem csak egy kétkamrás sótartót rázott az Isten a kezében, az egyik félhengerben pirospaprika volt, a másikban só. Összekeveredett.”

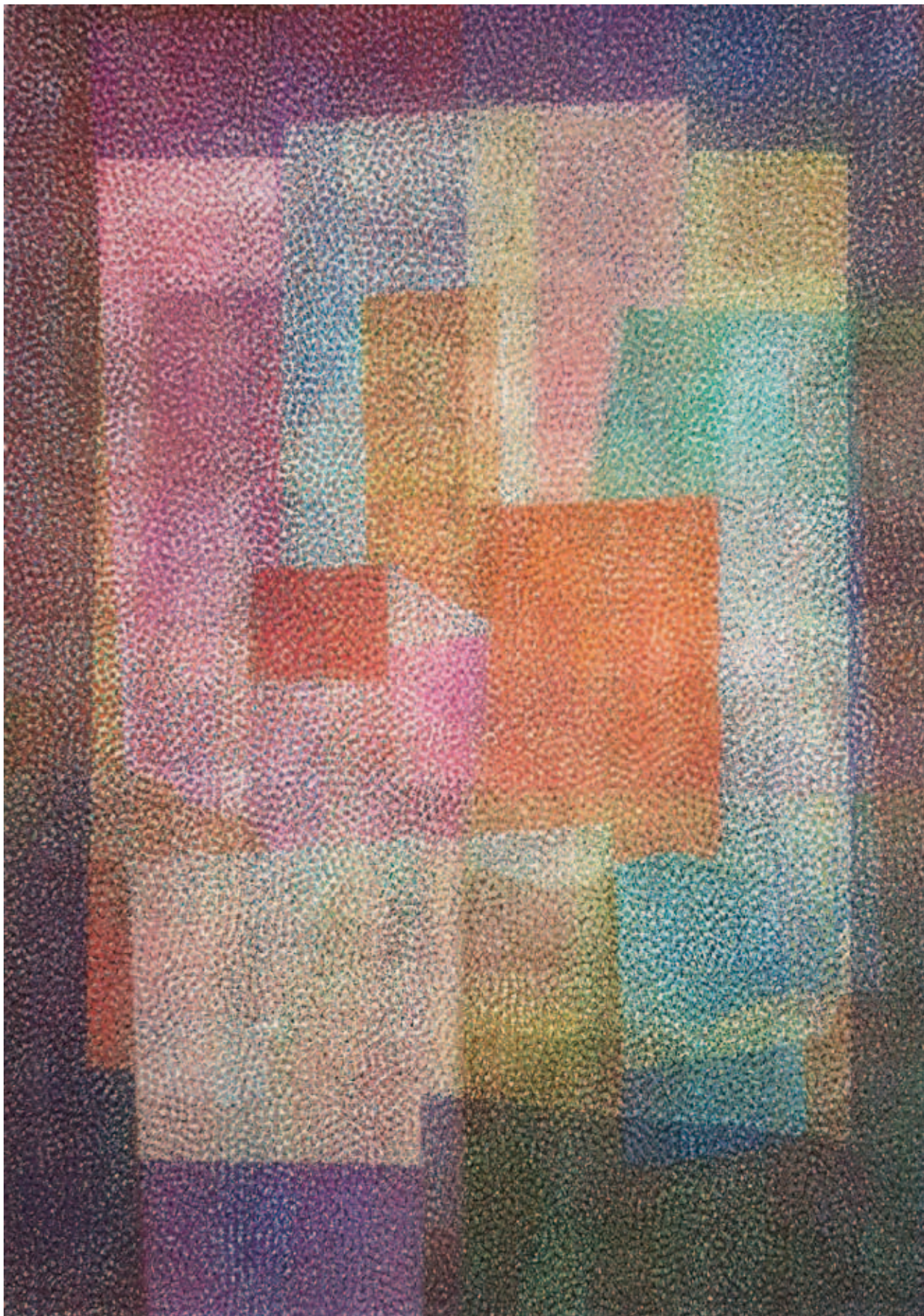
Az esszét metaforaként végigkísérő és fokról fokra részletekbe menően kifejtett Nyírtasszonulat a történetelbeszélői sík jelentéstartalmát messze meghaladva egy – az alaptörténetnél sokkal meghatározóbb – értelmezési mélyréteget szolgáltat az olvasó számára. A Magyarországon felszínesen zajló nyugatosodás, illetve a társadalom egésze elé célként állított európai felzárkózás ígérete ugyanis a szerző szerint nem több, mint öncsalás, mert a folyamat nagyságrendileg szelesebb vesztes tömeget termel ki a jelenben, mint amekkora nyertes közeget valószínűsít a távoli jövőre vonatkozóan. Az elsöprő erejű európaizáló törekvések vesztes többsége alkotja – legalábbis Csurka értelmezésében – a *Keserű Hátságot*.

A *Keserű Hátság* az esszé kulcsfogalmaként szolgál, valójában a vesztes többség szimbóluma, amelynek ellentettjeként jelenik meg a keleti tömböt épphogy csak elhagyó Magyarországtól minden tekintetben messze álló Európa ködképe. A korabeli Nyugat a szerző szemléltetésében eleve megbízhatatlan, erkölcsileg vállalhatatlan képződmény, amit az is kellőképp alátámaszt, hogy államai az '56-os szabadságharc cserbenhagyói voltak: „csak az ötvenhatos [...] kivégzettekkel kellett elfelejteni, meg a bevonuló [...] tankok hosszú sorát, s azt a tényt, hogy szembe nem jött senki, pedig megígérték”.

A rendszerváltást követően kibontakozó hazai közállapotokat fókuszba helyező és egyúttal koherens értelmezési keretbe is illesztő Európa-szkepticizmus újszerűen hathatott a korabeli Magyarországon amiatt, hogy Csurka álláspontja a nyugati fogyasztói társadalom céltalanságának felismeréséből táplálkozott: „[...] a Nyugat kulturális válasza [...] a fogyasztói társadalom egyre inkább elsekélyesedő kommerciális reklámkultúrája. [...] Fogyasztó embernek lenni csak idomítás kérdése. [...] Kialakul az embertípus, amelyiknek öröm a vásárlás, a szerzés és a tárgyak birtoklásával, a több vagy jobb tárgy megszerzésével valósítja meg önmagát.”

A fentiekben túlmenően a drámaíró felhívta a figyelmet a vidék európai felzárkózásának a szocialista modernizációs eredményekhez képesti viszonylagosságára, amely téma a rendszerváltó társadalmi krízis kellős közepén a legnagyobb tabunak számított: „Önálló kultúrateremtésre ez a [nyírtassi] világ nem volt alkalmas, de a fejlődés látszólag a modernizáció irányába haladt, hiszen a faluban, hasonlóan a környékbeliekhez, megjelent a bisztró. [...] Hogy most mégis valami rendszerváltásféle lehet, az mutatja, hogy most már snack bar is van.”

Csurka otthonosan érzi önmagát örök ellenzéki szerepében, hiszen kifejezetten rokonítja a szocializmus középszerűség-kultuszát a nyugati fogyasztói társadalom „árukonzervatívizmussal”. A mai olvasó számára meglepő módon az Európa ellenében kifejtett társadalomkritikája a szociális demagógia bevett írói-ideológiai paneljeinél messze tovább építkezik, és eljut a kulturális-civilizációs

TELLÉR MÁRIA, Organikus struktúra 06., 2017

irányultságú, tradicionalista hátterű Európa-kritikáig, amely éppen napjainkban éli reneszánszát: „[...] süllyed az európai civilizáció. Valami nincs rendben az alapoknál, mert az, ami történik, első-sorban idegenszerű. Nem a kétezres éves Európában kialakult alkotók, emberi kapcsolatrendszerek szerint való, hanem valami más.”

Az európaizáló törekvések ellentétéként megjelenő vesztes többség Keserű Hátországának már-már szociográfiai, szociológiai pontossággal megrajzolt karaktere teszi hiánypótló jellegűvé Csurka kétrészes esszéjét: „A tagadók nagyon sokan vannak. Már maga ez a számbeliség, különösen pedig ennek a tábornak a társadalmi összetétele elgondolkodtató. A vidék-Magyarország, az alkalmazottak, a munkások, a vállalkozni kívánók, de folytonosan akadályba ütközők, a múlt rendszer áldozatai, a meghurcoltak és a kárpótlásukat intézők és azzal bajlódók, a hívők és a megélhetési gondokkal küzdő csapattisztek, s különösen a szakképzettség nélküli, munkanélkülivé váló tömegek tartoznak az elmaradt rendszerváltás Keserű Hátországába.”

Az esszé második felében földrajzilag kitér a kulcsfogalom jelentésértelmezésére a rendszerváltó sorstárs országok egészére: „Közép-Európa maga [...] a Keserű Hátország”. A térségi rendszerváltó fordulat relatív sikertelensége kapcsán csatol vissza a szerző az Európa-szkepticizmust valóságos társadalmi programmá fejlesztő nagyesszé első felében már fajsúlyosan kifejtett – a piacgazdaság és a szocializmus párhuzamait kiemelő – tételmondatához: „[...] itt egyazon rendszer két változatáról van szó, miként a kereszténységnek is van római és ortodox változata. [...] A szállítók már élénk színű pepsis kezeléskor ott állnak az ajtóban, kezükben a rekeszekkel. Hal nincs, de Pepsi nem sokára lesz. Ezzel erkölcsi megerősítést adnak a legbőszebb takarítóknak. Érdemes takarítani, mert az »áru« már itt van [...]”

A metafora jelentésének felfejtésében segít a szerző: az európai üzleti és hatalmi érdekkörök megbízásából eljáró banki és privatizációs elitcsoportok az ország állapotait a nyugati profitorientált megbízói elvárásai mentén sietve átrendező takarítók vagy más megnevezéssel: „szállás-csinálók”. A szállás-csináló létkelet és a Csurka értelmezésében az előbbtől ízig-veéig különböző rendcsináló-személyiség-típus a rendszerváltás koordináta-rendszerének két zsigerileg különböző létminőségpólusát testesíti meg: „A szállás-csináló boldog ember. [...] Már nyugati szintű a jövedelme, s ő a Nyugat feltétlen híve, ami a nyugati kultúrát, a nyugati tőkét terjeszti el kicsiny hátszói hazájában. Ebben a morc, mucsai, vonakodó országban. A rendcsináló szerencsétlen ember [...] sokszor egyedül van, mert magára hagyják, de [...] mégis nyugodtan alszik, mert abba a fába vágta a fejszéjét, amelybe kellett.”

A szerző esszéje záró részében a nyugat-európai és a magyar, illetve közép-európai domináns viszonyok, életformák, létkeletek között éles és tartós ellentétet látat. A korabeli illuzórikus Nyugat-képpel szembehelyezkedve próbálja alátámasztani, hogy a Nyugat természeténél és tradícióinál fogva ellenérdekelt a magyar és a térségi felzárkózás sikerre vitelében: „A mi szerencsétlenségünk, hogy a Nyugat most is a szállás-csinálót támogatja [...] azért, mert az övé [...] és kiismerhető pacák. Szabott ára van. A nyugati polgárnak nincs semmi köze a keleti hátszói emberhez, a nyavalyáihoz, a betegségéhez, az alkoholizmusához [...]. Emlékezzünk: kinek fáj a Napkirály udvarában, hogy mi történik a törökkel viaskodó Magyarországon [...]”

A rendszerváltó elitek egyetlen konszenzusos törekvése volt legalább egy emberöltőn át hazánk teljes körű euroatlanti integrációjának megvalósítása, egyúttal kimondva-kimondatlanul az európai típusú fogyasztói társadalom kialakítása. E nemzetstratégiai célkitűzés a társadalom túlnyomó többségének mindvégig messzemenő támogatását élvezte a korszak egészében (nyilván nem függetlenül a véleményvezér elitcsoportok körében egyöntetű álláspont-azonosságtól). A népi írók örökségét felvállaló Csurkának elsőként volt bátorsága nyíltan szembehelyezkedni e közeledéssel, mikor esszéje záró részében leszögezi: „Magyarországból negyvenöt év kommunizmusa után nemcsak negyvenöt év múlva nem lesz valami olyan, mint egy mostani nyugat-európai, hanem soha. [...] Egyetlen közép-európai társadalom előtt sem áll az a lehetőség, hogy valaha is nyugat-európai típusú fogyasztói társadalom váljon belőle.”

A fentiekben túlmenően már nemcsak azon okból kifolyólag illeti kritikával Európát a szerző, mert az irányában meghirdetett felzárkózási kísérlet csak délibáb lehet, hanem azért is, mert a Nyugathoz való hasonulás nem válna előnyére a magyarságnak: „a Nyugathoz való felzárkózással [...] vigyázni kell” – jegyzi meg. Ez a gondolat-kísérlet teszi Csurkát a népi írók örökösévé, amely irányzat mindig is a keleti és a nyugati berendezkedési módok közötti szociális és nemzeti karakterű

harmadik út kiépítésére törekedett. A szocializmus elitjei által működtetett dollár-hitelrendszertől kezdődően európai érdekeket képviselő szálláscsináló, piacelvű ideológia ígéreteivel szemben a „hátszági magyarságnak” nincs reális esélye a felzárkózásra a fogyasztói társadalom keretei közé: „A hátszág tehát hátszág marad, elkeseredett »Mucska«, mert nem tanul, hiszen nincs miért tanulnia, és különben is a szálláscsinálók egyetemei [...] nincsenek nyitva számára. A Hátszág legjobbjai, a fiatalok kivándorolnak, mert nem érzik itthon magukat. A magyar sors folytatódik: Nyirtassnak nincs földje, a hátszágnak nincs hazája.”

A Nyírtass-motívum szilárd keretbe foglalja az esszé egészének tematikai ívét: az írás végén Közép-Európa felől a vidéki Magyarországon át a nyírségi kis faluig visszatérve a mintaértékéből veszítő Európától egyre távolabb eső hazai Keserű Hátszagra biztosít egy végső kitekintést Csurka, aki napjaink olvasója számára megdöbbentő jövőbe látásról tesz tanúbizonyságot esszéje zárásakor: „Más kultúra kell, mert különben végünk! [...] A bevándorlást ellenőrizni kell. Ez a jövő Európájának legégetőbb kérdése.”

AGONIZÁLÓ KONTINENSÜNK ÚJ KANNIBALIZMUSA

Nem is annyira színvonala, mint inkább tematikai eredetisége teszi a hazai irodalom Európa-viszonyának vonatkozásában megkerülhetlenné a népesedéspolitika kérdéskörét Magyarországon hosszú évtizedeken keresztül csaknem egymaga felvállaló Fekete Gyula *Európa! S.O.S.!* című esszéjét. A 2005-ös keletkezésű, de csak nem sokkal a szerző halálát megelőzően az *Európa öngyilkossága* című esszékötetben megjelent írás különlegességét az adja, hogy a népnemzeti irányzat szokásos Európa-kritikájával ellentétes érvelést alkalmaz hazánk és a számára otthont nyújtó kontinens viszonyának érzékeltetése során.

Az alkotás pillanatában már idős és tartós betegséggel küszködő szerző Csurka előző fejezetben részletekbe menően bemutatott esszéjével ellentétben nem az Európához képesti feldolgozhatatlan távolságot helyezi gondolatmenete középpontjába. Hanem sokkal inkább Magyarország társadalmi viszonyainak alapvetően európai jellegét állítja fókuszba: elsődlegesen éppen európaiságunknak tudva be hazánk sok évtizedre visszatekintő demográfiai krízisét és a nemzet mindehhez ezer szálon kapcsolódó – általa kilátástalan mélységűként érzékelt – erkölcsi züllöttségét.

Fekete Gyula tradicionalista nézőpontból szemlélődik: Magyarország, Közép-Európa és az Unió egészének „gyermektelenségi divatját” meghatározó jelleggel a modernizációnak tudja be. Egyetlen ponton kötődik Csurka Európa-képéhez, mikor a szocialista és a nyugati modernizáció kapcsán a családmódel-roncsolást hangsúlyozza mindkét berendezkedés velejeként. Azonban Fekete Gyula a nemzetből lakossággá formált magyarság nyugatosodását nem egy jelenleg is zajló kétszínű folyamatként értelmezi, hanem egy már jó ideje lezárult, 20. századi kész tényként rögzíti. A szerző e tömegkulturális azonosságnak tudja be a hazai fiatalság körében is terjedő – általa „társadalmi élőködésné” definiált – szingli életvitelt, egykézést, fogyasztáscentrikusságot.

A szerző szerint Európa több évtizede zajló öngyilkossága abból ered, hogy a nyugati társadalmak életcéljává az utódnemzés és gyermeknevelés helyett az egyéni önmegvalósítást szolgáló tömegfogyasztás vált. E létroncsoló individualizmus – a szerző állítása szerint – egy „kibiztosított etnikai aknamezővé” változtatta Európát a civilizációtól elszigetelt szapora népek tengerében. E szemszögből nézve kontinensünkön (és benne hazánkban) a halál kultúrája küzd az élet kultúrájával, azonban utóbbi visszafordíthatatlan megsemmisítő veresége folytán a kontinens napjainkban egy rejtett kollektív öngyilkosság részese. Vagyis Magyarország az európai „civilizáció halálos kórjának” trendjébe illeszkedő állam képét mutatja. „Nagy kérdés, nem futottunk-e ki már végképp az időből, amíg helyére lehet igazítani, talpra állítani Európában a felforgatott világot. Lehet-e még korlátozni a nekiszabadult élőködést, az életellenes erők gócainak elhatalmasodását?” – jegyzi meg szkeptikusan.

Fekete Gyula a hagyományos családmódel mellett katolikus egyházfőként mindvégig kiálló II. János Pál pápa szellemi követőjeként és az abortuszt legalizáló korszellem harcos ellenségeként a civilizált Európát – azon belül hazánkat – a 21. században veszélyeztető legnagyobb kihívásként értékeli az eltérő kultúrájú népek tömeges bevándorlását az asszimilációjukhoz elégtelen népességű és kultúrájú Európába: „A 20. század végén Európában kezdődött meg a világ újrafelosztása. [...] Az

életellenes erők mérhetetlen túlsúlyba kerültek, a halál kultúrája mérhetetlen irtóháborút indított az élet kultúrája ellen, s elkezdődött a társadalmak agóniája” – fejt ki esszéje egyre aktuálisabbá váló záró gondolatfűzérében.

A NEMZETI SÉRTŐDÖTTSÉG ELLENI SZÜKSÉGSZERŰSÉG

A rendszerváltozás során és azt követően az urbánus irodalomnak a Nyugathoz fűződő kritikátlan, sőt már-már illuzórikus viszonya számos urbánus szerző életművében tartósan tükröződött (pl. Esterházy Péter, Spiró György, Nádas Péter), habár az integráció iránti egysíkú lelkesedés intenzitása meglehetősen alábbhagyott az ezen irányzathoz sorolt néhány szerző esetében is. Példának okáért gondoljunk csak Spiró *Feleségverseny* című regényére és az abban megjelenő apokaliptikus társadalmi jövőképre Európa szívében. A kifejezetten az európaiság gondolata köré szerveződő munkásságával, szépirodalmunk európaiság-tudatának hagyományát karakteresen felvállaló alkotói tevékenységével Konrád György reprezentálja legélesebben a korábban Csurka és Fekete egy-egy esszében keresztül bemutatott népnemzeti vonulat ellenpontját megjelenítő európeer-urbánus irányzatot.

Konrád rendszerezett formában a rendszerváltozást követően majd' egy évtizeddel közreadott *Mire jó Európa?* címet viselő nagyesszéjében fejt ki széles nyilvánosság előtt az európaisághoz fűződő gondolatait. Mindaz, ami Csurkánál a Nyírtass-motívumban összegződik, az világmagyarázó funkcióját tekintve Konrádnál a minden kedvező történelmi tendenciát, kulturális jelenséget és emberi jellemvonást szimbolizáló európaiság fogalmában ötvöződik.

Az akkoriban Európa egyik tagság-várományos országának lakosaként a teljes értékű európai életvitelről mindössze „kívülről” ábrándozó, az európai nemzet kialakulására lezárult tényként tekintő író az integráció történeti-kulturális jelentőségét a kereszténység kontinentális elterjedéséhez mérhető, korszakalkotó fordulatnak tekinti. Európa egyúttal a nemzetállammal mint „az erőszak önkényéhez” gyakorta folyamodó szuverénnel szemben a kontinens polgárait védelmező intézményként is megjelenik az önmagát az európai humanizmus örököséként meghatározó szerző interpretációjában. A kontinens két forradalmi radikalizmusát (a szocializmust és a nemzetiszocializmust) legyőző európaiság a jogállamiság és a demokratizmus szinonimájaként került az esszé középpontjába: „Európa vagy demokratikus lesz, vagy [...] nem lesz” – szögezi le Konrád.

Az európaiság ellentétéként meghatározott nemzetállami provincializmus ellenében szükséges a nemzetek európeer felügyelete, mert a több évtizedes európai béke csak így tartható fenn: „Európa hivatása: megmenteni önmagát. Elsősorban saját démonaitól” – jegyzi meg. A „barátságosan terjeszkedő”, a keleten szárazfölddel határos, de a többi égtáj felé tengerek védelmezte Európa a nemzetek önkéntes társulásaként jelenik meg Konrádnál, aki a posztszovjet és balkáni pravoszláv államok távlati csatlakozását is a 21. század során megvalósuló magától értetődő tényként kezeli. A szerző véleménye tükrében az alkotó elmék internacionális hálózataként aposztrofálható, a felvilágosodás örökösének tekinthető Európa része minden nemzet, amely a bibliai parancsolatokat kulturálisan magáénak vallja, és értéként tekint a szabadságra. „Európa ott van, ahol az egyes emberrel törődnek. Európa ott van, ahol az egyént a hatóságok önkényétől és túlkapásaitól megvédi a jogrend. [...] Azért is kell fegyelmező nemzetfeletti szövetség, hogy ne jöhessenek létre vörösbarna etnობольшевик káderdiktatúrák, hogy a politika ne ülhessen a kultúra nyakára” – hangsúlyozza.

A rendszerváltást követő évtized urbánus Európa-illúzióinak iskolapéldájaként megjelenő fenti írását követően közel másfél évtizeddel közreadott *Európa és a nemzetállamok* című esszéjében Konrád a korábbi kulturális identitásképző elemek mellett az Európa-gondolatot veszélyeztető nacionalista, provincialista erőkre is fókuszál. Ráadásul utóbbi kontinens-szerte jelenlévő új veszélyforrások sorában hangsúlyosan kiemeli az uniós taggá váló Magyarország berendezkedését is. Az európai egység gondolat mibenlétét főként a radikalizmusok elleni kontinentális védekezés szükségességéneként határozza meg, amely immár a korábbihoz képest egy leszűkített, negatív identitásképp: „Az Európán átvonuló eszmeáramlatok egy-egy országot esetleg meg tudnak bolondítani, huszonhetet azonban nem. [...] Ezért nekem tetszik a nemzetállamok szuverenitásának európai, alkotmányos korlátozása.” Az esszé leginkább pozitív gondolata, hogy Konrád a demokrácia elsődleges

színterét a mindössze a 19. század során kialakuló, vagyis az európai történelemben viszonylag új képződménynek számító nemzetállam helyett a tradicionális faluközösségi, tájegységi, városi autonómiamozzaikban véli felfedezni: „[...] és az is tetszik, ha a nemzetállam alatt a városi és falusi társadalom eligazgatja önmagát”.

A kétezer évnyi közös kulturális, vallási és világi gyökérzetük okán az egymással való együttműködésre és szolidaritásra ítélt európai nemzetek együttes tradíciójának felül kell írnia minden nacionalista destrukciót. „Európa az erejét nem kis részben a kultúrájának köszönheti, annak, hogy lakói még mindig aránylag sokat olvasnak” – emeli ki. Konrád a nemzeti önvédelem újabban divatos gondolatát a populizmus és a nacionalizmus elegyének tekinti, amely irányzat uralomra jutása esetén természetesen fog elvezetni a parancsuralomhoz. A provincialista divathullám kiindulópontját abban véli felfedezni, hogy az újonnan csatlakozó országok sokkal inkább vállalták a gazdasági előnyök miatt a tagsági kötelezettségeket, semmint a kontinentális értékközösség felismerése folytán. Az européer helyi értelmiségnek ezért kontroll alatt kell tartania a folyton a közérdekre hivatkozva fellépő kormányzatokat. Konrád az Európa-gondolattal szembehelyezi a nemzeti sértődöttség fogalmát, amelynek hazai terjedése révén az európaiságot felvállaló értelmiség tagjai szerinte egyre inkább marginalizálódnak: „az idő által szinte külföldiek lettünk korábbi világunkban”.

Az esszé végén alkalmazott „két fél-Magyarország” kulcsfogalma ellentétes szemszögből ugyan, de a keserű hátszág sugározta társadalomképpel rokonítható. Konrád ezáltal hangsúlyosan megjeleníti hazánk kulturális és politikai kettéosztottságát, amit legalább annyira kártékony folyamatként rögzít a felzárkózás szempontjából, mint egy emberöltővel korábban azt a népnemzeti szerző is tette: „Ahogy Európa kettéosztása is rossz volt, úgy egy társadalom kettéosztása is rossz: oldódás nélküli folyamatos szellemi polgárháború [...] megannyi váratlan csapás [...] gyomorszájütés.”

KONKLÚZIÓ HELYETT

Az európaiság-viszony terén hazánkban tradicionálisan fennálló két irodalmi kánon nem közeledett a rendszerváltozás után sem egymáshoz, legfeljebb a diskurzus szükségességének felismeréséig jutottak el a szűkülő literátor-nyilvánosság véleményvezérei. Az általános illúzióvesztés folytán szkeptikussá váló közvélemény időközben új megvilágításba helyezett egyes életműveket, ami még inkább hozzájárult a szellemi szembenállás fokozódásához.

A feldolgozott esszék esszenciájaként megállapítható: az európaiság gondolköre máig sarokköve szépirodalmunknak. A saját fél-Magyarországuk egysíkú Európa-képét sugárzó szépirodalmi irányzatok önnön hátszágaihoz hasonlóan alig érintkeznek egymással. Nemzetünk meghasadt kollektív tudata módjára irodalmunk egyik fele Európa szívében él, míg másik része annak keserű hátszágában...

JEGYZETEK

¹ PÉTERVÁRI Zsolt, *Német Európa Mexikója és az egyetlen kihívó I–II*, Beszélő, 2013. március 13.; Uő, *Az újkaroling Európa és vazallusövezete*, Új Egyenlítő, 2013/7; Uő, *A föderatív EU és Köztes-Európa jövője*, Élet és Irodalom, 2013/40; Uő, *Az ellenállás joga*, Élet és Irodalom, 2008/1.

² KONRÁD György, *Mire jó Európa?*, Magyar Narancs, 1999/13.

³ Uő, *Európa és a nemzetállamok*, HVG, 2013. március 20.

⁴ FEKETE Gyula, *Európa! S.O.S.! = Európa öngyilkossága*, Trikolor, Budapest, é. n.

⁵ CSURKA István, *Keserű hátszág I–II. = Minden, ami van I.*, Püski, Budapest, 1998.